

Място и роля на Хранително-вкусовата промишленост в икономиката на България

Деница Пеловска

Place and role of Bulgarian Food industry in national economy: This report presents state and trends in the Food industry. It reveals the the sector's importance and it's place in the national economy. Tables and graphs are presented to support exposed statements.

Key words: .Food industry, National economy, Imports and exports, International trade

ВЪВЕДЕНИЕ

Хранително-вкусовата промишленост (ХВП) е традиционен преработващ промишлен отрасъл и заема важно място в структурата на националното стопанство. Той получава суровини и междинни материали от агросектора, обработва ги и произвежда храни за крайна консумация или полу-преработени материали, които на свой ред се използват като суровина за следващо производство. Например някои продукти като сирене, кашкавал, месо, тютюневи изделия и др. може да се използват директно от населението, а други - брашно, олио, захар и т.н. могат да се използват, както непосредствено от населението, така и като суровина в други подотрасли на ХВП като консервната промишленост, производството на хляб, шоколадови и захарни изделия или в търговията и др. отрасли.

Същността на произвежданата продукция – храни и други продукти, които задоволяват ежедневните потребности на хората и осигуряват нормалното функциониране на човешкия организъм, предопределя важното социално значение на отрасъла. От друга страна, изградените производствени връзки на хранително-вкусовата промишленост с другите отрасли, ролята, която играе за гарантиране стабилността и развитието на икономиката и важното място, което заема в експорта на страната разкриват голямото ѝ стопанско значение. Значимостта на хранително-вкусовата промишленост за развитието на националното стопанство е видна и от факта, че ХВП има дял от 10,1% в общата промишлена продукция на страната и 22,4% от тази на преработващата промишленост (по данни на НСИ за 2010г.). Общо наетите в ХВП за същия период са 94 457 души или 4,36% от наетите в България.

Целта на настоящия доклад е да се установи състоянието и тенденциите в хранително-вкусовата промишленост, за се разкрие значението и мястото на сектора в националната икономика.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Хранително-вкусовата промишленост е един от най-старите промишлени отрасли в България. До 1939г. са изградени многобройни, малки по мощност предприятия с различни производства. През този период ХВП произвежда повече от половината промишлена продукция на страната. В периода след втората световна война се наблюдава концентрация на съществуващите мощности и изграждане на нови, механизирани на производствените процеси и въвеждане на нови технологии, значителни изменения в отрасловата и териториалната структура на предприятията от отрасъла (насочване на експортно-ориентираните предприятия към крайдунавските и черноморските райони, съсредоточаване на предприятията предимно в околните градове и др.). През последния век обемът на производството на хранително-вкусовата промишленост нараства многократно, но въпреки това тя се развива с пониски темпове от средните за промишлеността в страната. И докато периодът от 1989г. до 2000г. се характеризира със значителен спад на почти всички производства в отрасъла, след 2000г. се очертава тенденция на устойчиво нарастване на производството и инвестициите в сектора, продиктувана предимно от ръста на експор-

та. Това нарастване се забавя в периода 2009г. – 2010г. в резултат от световната финансова криза довела до спад в износа в резултат от свиването на задграничното търсене.

За периода 2001г.-2010г. общото производство в отрасъла (по съпоставими цени от 2000г.) нараства със 71.3 %.

С най-високи темпове расте производството в подотрасъл „производство на храни“ (с над 80%). В последните две години преди кризата (2006г.-2008г.) производството на напитки нараства с около 20%, но през 2009г.-2010г. се наблюдава забавяне на растежа и в този подотрасъл. Другият силно развит експортен подотрасъл – „производство на тютюневи изделия“, отчита значителен спад на производството през 2006г. и въпреки отбелязвания през 2007г. ръст не достига нивото на приетата за базова 2000 година.

Независимо от разликите в темповете на развитие на трите подотрасъла на хранително-вкусовата промишленост, още в първата година след присъединяването на страната ни към ЕС (2007г.) и в трите от тях се наблюдава по-висок годишен ръст на производството спрямо средногодишния за периода 2001г.-2006г. В първите пет години след присъединяването на страната ни към ЕС тази тенденция се запазва.

Различните темпове на развитие на различните подотрасли на хранително-вкусовата промишленост през последните 10 години са показателни за настъпилите промени в пазарната реализация и конкурентоспособност на произвежданите продукти. Състоянието и тенденциите в Хранително-вкусовата промишленост през последните години могат да бъдат установени чрез анализ на промените в международната търговия. Събраната за целта информация е обработена и показана графично с помощта на таблици и съответните графики към тях. Използваните цифри са в милиона щатски долари. Данните са предствени по основни подотрасли за периода 2009г. – 2013г.

- *Анализ на състоянието на износа на българската хранително-вкусова промишленост по основни подотрасли за периода 2009г. – 2013г.*

Таблица 1.

отрасъл \ година	Износ по основни групи на ХВП (млн. \$)				
	2009г.	2010г.	2011г.	2012г.	2013г.
Храни	1047	1297	1528	1500	1720
Напитки	111	123	163	161	157
Тютюн и тютюневи изделия	386	361	438	446	506

Източник: International Trade Centre и собствени изчисления

Графика 1.

Размера на износа е основен показател за състоянието на икономиката като цяло и на конкретен сектор в частност и е важно да бъдат проследени промените, които се случват през годините. За целта в следващите таблица и графиката към нея са представени данни, които разкриват формираните през периода тенденции.

Показаните в Таблица 1 и Графика 1 данни дават представа за стойностния размер на изнесените през последните години стоки от Хранително-вкусовата промишленост по основни групи. Вижда се, че подотрасъл „Храни“ формира основната част от износа на отрасъла. На лице е тенденция на увеличаване на износа през разглеждания период – от 1.047 млн. щ.д. през 2009г. на 1.720 щ.д. през 2013г.

Втори по значение за формирането величината на износа на ХВП е подотрасъл „Тютюн и тюневи изделия“. Тук също се наблюдава повишаване на стойностния размер на износа като от 386 млн. щ.д. през 2009г. износа се увеличава до 506 млн. щ.д. Стойностния размер на осъществения през годините износ на този подотрасъл надвишава в пъти износа на подотрасъл „Напитки“, където от 111 млн. щ.д. през 2009г. износа достига 163 млн. щ.д. през 2011г., след което започва процес на постепенно намаляване и през 2013г. износа е в размер на 157 млн. щ.д.

Характерно за трите подотрасъла е формирането на ръст в размера на осъществения износ за периода. Наблюдават се някои колебания през годините - за подотрасъл „Храни“ през 2012г., за подотрасъл „Тютюн и тютюневи изделия“ през 2010г., а за подотрасъл „Напитки“ - спад през последните 2 разглеждани години, но като цяло ХВП бележи увеличение на износа за представения период.

- *Анализ на състоянието на вноса на стоки от хранително-вкусова промишленост по основни подотрсли за периода 2009г. – 2013г.*

Състоянието и тенденциите на осъществявания внос разкриват каква част от търсенето в страната се задоволява от външни за националното стопанство производители и съответно каква част от формираните вътре в страната финансови ресурси се изнасят за задоволяване на формираното търсене. Представените по-долу таблици разкриват тенденциите, които са се формирали по отношение на вноса на стоки от ХВП.

Таблица 2.

отрасъл \ година	Внос по основни групи на ХВП (млн. \$)				
	2009г.	2010г.	2011г.	2012г.	2013г.
Храни	1443	1550	1956	1886	1975
Напитки	136	136	181	185	207
Тютюн и тютюневи изделия	204	196	214	230	268

Източник: International Trade Centre и собствени изчисления

Графика 2.

Таблица 2 и графиката към нея представят промените в размера на вноса на стоки от ХВП в периода 2009г. - 2013г. по основните подотрасли. Вижда се, че основната част от вноса за ХВП се формира от подотрасъл „Храни“. На второ място се подрежда подотрасъл „Тютюн и тютюневи изделия“ и на трето място отново (също като при износа) остава подотрасъл „Напитки“.

За разлика от предходните таблици, които описваха състоянието на износа, тук колебания в размера на формирания внос за първите два подотрасъла няма. Тенденцията е към постоянно увеличаване стойността на вноса. Само при подотрасъл „Тютюн и тютюневи изделия“ има спад в стойността на вноса, като през 2010г. спрямо 2009г. вноса намалява с приблизително 8 млн. щ.д., но през следващата 2011г. стойността на вноса се увеличава с 18 млн. щ.д. като надхвърля тази на базовата 2009г. Ето защо можем да се заключи, че вноса на стоки от ХВП бележи постоянна тенденция на растеж през годините.

- *Анализ на състоянието на търговското салдо на хранително-вкусовата промишленост по основни подотрасли за периода 2009г. – 2013г.*

Състоянието на осъществявания внос и износ е важно за определянето на тенденциите и закономерностите, но за установяването на резултатите от дейността на националното стопанство или на даден сектор е важно да бъде установено какъв е размера на чистия износ или т.нар. търговско салдо. То се формира като разлика между осъществение износ и внос за конкретен период. Получените резултати от направените изчисления за хранително-вкусовата промишленост са представени в следващата таблица и съответната графика към нея.

Таблица 3.

отрасъл \ година	Чист износ по основни групи на ХВП (млн. \$)				
	2009г.	2010г.	2011г.	2012г.	2013г.
Храни	-395	-250	-430	-384	-255
Напитки	-24	-13	-18	-24	-50
Тютюн и тютюневи изделия	181	165	224	216	238

Източник: International Trade Centre и собствени изчисления

Графика 3.

Резултатите от направените изчисления за определяне размера на търговското салдо на ХВП сочат, че размера на реализирания внос надвишава този на осъществения износ през целия разглеждан период. Поради това се формира отрицателно външно-търговско салдо на хранително-вкусовата промишленост на България. Цифрите по подотрасли разкриват, че тази негативна тенденция се дължи на отрицателните салда на подотрасъл „Храни“ и подотрасъл „Напитки“, които подотрасъл „Тютюн и тютюневи изделия“ не успява да компенсира въпреки тенденцията към нарастване размера на реализираното външно-търговско салдо през годините.

Важно е да се отбележи, че се наблюдават значителни колебания в размера на чистия износ на отрасъла. През 2009г. търговското салдо на ХВП възлиза на -238 млн. щ.д., на слеващата година – 2010г. спада на -98 млн. щ.д., но през 2011г. и 2012г. отново е формирано голямо отрицателно външно-търговско салдо (съответно -224 млн. щ.д. и -192 млн. щ.д.). През последната разглеждана година – 2013г. отрицателното външно-търговското салдо на отрасъла отново спада като този път достига минимални за разглеждания период стойности, възлизащи на -67 млн. щ.д. Този добър резултат се дължи на значителния ръст в размера на реализирания износ както на подотрасъл „Храни“, така и на подотрасъл „Тютюн и тютюневи изделия“.

- *Анализ на състоянието на хранително-вкусовата промишленост по основни подотрасли за периода 2009г. – 2013г. на база дял в реализирания от България износ.*

Представената до тук информация сравнява резултатите на българската хранително-вкусова промишленост през последните няколко години и показва как се развива тя спрямо предходните години. За се изгради, обаче, една по точна и обективна представа за дейността на този отрасъл е важно да се съпостави дейността му с тази на останалите отрасли. За целта е обобщена информацията за износа и е представен размера на износа като дял от общия износ на страната. Получените цифри са представени в следващата таблица и графика.

Таблица 3.

отрасъл \ година	Износ на ХВП - % от общия износ на България				
	2009г.	2010г.	2011г.	2012г.	2013г.
Храни	6.41	6.31	5.40	5.63	5.84
Напитки	0.68	0.60	0.58	0.60	0.53
Тютюн и тютюневи изделия	2.36	1.75	1.55	1.67	1.72

Източник: International Trade Centre и собствени изчисления

Графика 4.

Резултатите от направените изчисленията, които са представени в Таблица 4 и съпътстващата я графика, сочат че обема на изнесените стоки, които са произведени от хранително-вкусовата промишленост намаляват като дял от общия износ на България. По конкретно, през 2009г. износа на ХВП възлиза на 9.45% от общия износ на страната. През 2010г. износът вече възлиза на 8.66% от националния, а през 2011г. спада на 7.53%. Следва слабо повишаване през следващите две години – през 2012г. дялът на износа е 7.90%, а през 2013г. – 8.09%.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведеното изследване, получените резултати и направения анализ дават основание да се заключи, че българската хранително-вкусова индустрия се е променила значително в годините след Освобождението, а също и след 1990г. Различна е структурата по отношение на количество и видове произведени стоки, различно е те-

риториалното разпределение на изградените производствени мощности, конкурентоспособността на създаваната продукция и възможностите ѝ за пазарна реализация на националния и международния пазар. Необходимо е да се подчертае, че ХВП е условно разделен на три подсектора като традиционно най-силно развит е подсектор „Храни“, а подсектор „Напитки“ има най-нисък икономически резултат.

Всички тези промени, обаче, не оказват въздействие върху същността на хранително-вкусовата промишленост и важността ѝ за българската икономика и нейното развитие. ХВП остава един от най-силно развитите отрасли на националното стопанство и един от най-значимите при формиране на експорта на страната. Формираните негативни външно-търговски салда през разглеждания период показват, че страната ни е нетен вносител на стоки произведени от ХВП. Внасят се предимно стоки с висока добавена стойност и се изнасят основно агросуровини, които българската хранително-вкусова промишленост не преработва.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Бонева, С. Мястото на хранително-вкусовата промишленост на България в рамките на ЕС - състояние и перспективи. Управление и образование, том VIII (1), 2012
- [2]. Петров, С. Възраждане на хранително-вкусовата промишленост“. сп. ХВП, 2013 <http://fpim-bg.org/?p=4150>
- [3]. Национален статистически институт
- [4]. International Trade Centre. Trade Competitiveness Map, 2009-2013

За контакти:

Деница Пеловска - докторант, Катедра "Икономика", Факултет „бизнес и мениджмънт“, Русенски университет "Ангел Кънчев", e-mail: dpelovska@uni-ruse.bg